

CUADERNO DE VERSIONES DE JOSÉ ANGEL VALENTE

A morte de José Angel Valente en 2000 está a significar, xunto coa culminación dunha vida entregada por enteiro ao cultivo das letras, a data de apertura dun dobre proceso con respecto á súa obra: por unha banda, de revisión, tanto desde o punto de vista da edición como da súa análise e valoración, e, por outra, de recollida do seu importante espolio, ben sexa en forma de textos máis ou menos dispersos, ben de producións menores que o autor vivo tivera a humildade de non editar en volume.

Desta dupla actividade o autor sae agrandado, como se fose pouca xa a súa transcendencia histórico-literaria dentro do sistema literario hexemónico español, ensinándonos, agora si, sen pudor, o amoroso proceso que o levaba, nun xogo interminable, do texto á reflexión e da reflexión ao texto. Nun poeta tan marcadamente conceptual, mesmo tan idealista, continuador dunha tradición que se enmarca na liña do simbolismo decimonónico e na súa inmediata herdeira, a poesía pura, ambas igualmente xurdidas dunha raíz que xerminara no romanticismo europeo, as fontes e as procedencias intertextuais son unha parte importantísima da investigación que caiba facer sobre a súa obra, toda vez que é na elección dos temas, dos modelos filosóficos, onde se sitúan os auténticos moldes da súa concepción ficcional (toda literatura é ficción), do seu peculiar imaxinario literario.

Cuaderno de versiones, volume recentemente publicado por Galaxia Gutenberg e Círculo de Lectores, preparado por Claudio Rodríguez Fer, autor tamén dun meritorio prólogo, é unha boa mostra disto.

Trátase, como nolo sinala o propio prólogo, dun conxunto de versións, que non traducións (aínda que nesta matización haxa, sen dúbida, un certo exceso de humildade, virtude esta na que o poeta se prodigaba), de materiais moi diversos, aínda que fundamentalmente poéticos. Os idiomas de partida (inglés, francés, italiano, grego e alemán) e os de chegada (castelán, fundamentalmente, e, tamén, en moita menor medida, galego) son idiomas que o autor frecuentou, dun xeito ou doutro, ao longo da súa percurso vital, aínda que, en ocasións, bote man de colaboradores para culminar a súa empresa.

Nado no Ourense de 1929 e morto en Xinebra en 2000, os anos da súa infancia e adolescencia, decorridos por enteiro en Galicia, coincidiron cos da Guerra Civil e a inmediata posguerra. Así en “Paxaros de prata”, texto incluído en *Cántigas de Alén*, lembra esa atmosfera impúdica, abafante: “Un home morto na cuneta. Unha muller que chora. O nada. Paxaros de prata morta. Ficaba noso pai, no arresto, malencólico. Os camións do mencer semeaban de mortos as cunetas. Onda nós dicíanlle levar alguén ás claudias ou claudialo. Canta soidade no ar. Canta na terra. Cantos segredos enchen, Pimentel, as túas verbas de luces e de sonbras”.

Logo de comezar os seus estudos universitarios en Compostela, remata a carreira de Filosofía e Letras en Madrid en 1954, con premio extraordinario, para se trasladar, ao ano seguinte, á Universidade de Oxford, onde imparte clases de Lingua e Literatura Española e na que continúa estudos para a obtención do grao de Master of Arts. A partir de 1958 instálase en Xinebra, onde vai traballar como profesor e funcionario da O.N.U. Entre 1982 e 1985 vive en París, a traballar agora como traductor para a Unesco. Desde 1986 reside en Almería, alternando este lugar coas cidades de París e Xinebra, aínda ligado á docencia como profesor visitante para a universidade americana de Irvine (California).

O vínculo de Valente con Galicia reside fundamentalmente no feito de ser o galego a lingua na que leva a cabo os seus primeiros esforzos creativos, lingua á que voltará nos anos 80, primeiro con *Sete Cántigas de Alén* e, posteriormente, con *Cántigas de Alén*, volume que recolle a totalidade da súa produción en lingua galega. Tamén no feito de escoller Galicia como lugar para o repouso dos seus restos mortais e na vontade do autor de que os 7.000 volumes da súa biblioteca particular fosen doados á Universidade de Santiago de Compostela. Será, sen embargo, o castelán a lingua na que leve a cabo a práctica totalidade da súa obra escrita.

Políglota e cosmopolita, viaxeiro incansable, estudioso e pensador, creador dun peculiar código de comprensión da realidade, que asoma en todas e cada unha das súas obras, Valente non foi alleo á obra doutros, asumindo a necesidade de adecuar esa maxia dos textos escollidos ao seu propio código, nunha tentativa de facer súas esas mesmas ideas, de refacer esa beleza percibida noutros idiomas, de incorporala como parte do seu propio inventario.

O interese destas páxinas reside, pois, non só nas diferentes manobras levadas a cabo para acadar un acordo entre os textos primario e secundario, senón, tamén, na peculiaridade dos autores e das obras escollidas. Creo que no ámbito da creación, o traballo da traducción lévase a cabo por fascinación, por devoción cara a un texto. De maneira que este pequeno catálogo de obras escollidas, dalgunha maneira apunta cara a unha posible escolma vivencial dos textos lidos noutras linguas. Axudado en ocasións por outros tradutores, tal é o caso de W. Gordon Chapman na traducción de Dylan Thomas (o mesmo co que asina en colaboración o pequeno texto introductorio titulado “Dylan Thomas. Un pensador con la sangre”), Julian Palley, con quen traduce a Robert Duncan, Elena Vidal, con quen traduce a Constantino Kavafis, Valente percorre un amplo espectro de autores, situados case todos eles nesoutra marxe da ribeira poética, a marxe da poesía trancendental, daquela parte da tradición poética que persiste na tentativa de converter a linguaxe nunha ferramenta reveladora.

Se é certa a existencia de dous Valentes, isto é, un, o Valente profesor, que segue a liña doutros “profesores” como Salinas ou Gerardo Diego, e un Valente do silencio, a partir de 1976, en que amañece un poeta epigramático,

de claro acento conceptista, de léxico culto e, en ocasións críptico, aínda que tamén transido pola ironía e o sarcasmo, resulta unha curiosa aventurar inventariar a cal deses dous Valentes corresponden cada un dos textos aquí publicados. O propio Valente admitiu dalgún xeito esta cronoloxía da súa poesía, ao compendiar a súa obra poética en dous volumes *Punto cero*, poesía de 1953 a 1976, e *Material Memoria*, de 1977 a 1992.

Con todo, quen sae verdadeiramente vencedor é o segundo dos Valentes, malia que a cronoloxía dos textos traducidos non coincida, aquel que afirmaba que “los poetas tienen que acostumbrarse a no decir palabras, sino a oír lo que la palabra nos dice, es la palabra quien tiene que hablar en nosotros”.

En *Material memoria* (1979) reflexionaba o poeta sobre a experiencia da creación poemática, influenciado pola visión taoísta, nunha concepción da poesía máis intuitiva e integral, que, claramente dentro da liña idealista, concibe a poesía como un desafío aos límites da linguaxe e do pensamento, transformando daquela a comunicación poética, en tanto que expresión estética dun contido anímico máis ou menos estable, nun punto cero da lingua en que o mesmo poeta é un mero receptor da súa propia obra, sen capacidade para exercer un control verdadeiro sobre o que escribe.

Será este ángulo perceptivo, “de escucha ante el signo” o que se convirta nunha constante en toda a súa obra poética xa que: “La poesía no sólo no es comunicación; es, antes que nada o mucho antes de que pueda llegar a ser comunicada, incomunicación, cosa para andar en lo oculto.”

Diríamos que os textos escollidos por Valente sitúanse claramente dentro destes parámetros mencionados. Hai, con todo, catro seccións especialmente significativas: as dedicadas aos metafísicos ingleses, a Eugenio Montale, a Konstantino Kavafis e a Paul Celan.

Como ben sinala Rodríguez Fer no seu pequeno pero sustancioso estudio introductorio, Valente concibe a súa fascinación por Dylan Thomas a partir de “certa celtofilia galaica” xa que “Thomas estaba inmerso en la tradición galesa del bardo, en la visión celta de la poesía como primitiva inspiración y del poeta como ser profético”.

No caso dos metafísicos ingleses é interesante comprobar como, en palabras do prologuista, “el descubrimiento de la poesía metafísica inglesa del siglo XVII fue capital en su evolución lírica, puesto que durante su estancia en Oxford proyectó e inició una tesis sobre la influencia de la literatura española en la literatura inglesa”.

Semellante interese teñen as oito versións de Eugenio Montale, froito da visita que o poeta italiano realiza a Madrid en 1954 para ofrecer unha conferencia e unha lectura dos seus poemas no Instituto Italiano de Cultura. Valente coñeceu persoal e literariamente e ten ocasión de falar con el en casa de Vicente Aleixandre.

No caso de Kavafis, Valente leva a cabo un evidente acto de xustiza ao traducir por primeira vez ao castelán a un autor fundamental na poesía uni-

versal do século XX. Con todo, en palabras de Gimferrer, Valente aprópiase de Kavafis, porque “el poeta traductor proyecta sobre sí mismo el rayo de luz que dirige al espejo en que se mira y mira la poesía”. Igualmente a fascinación por Paul Celan, poeta metafísico, xudeo romanés de lingua alemá, posuído pola linguaxe heidegeriana, pode ser outras das pautas para seguir esta peculiar senda do Valente traductor en paralelo co Valente poeta.

Especialmente significativas e fermosas son as versións de Valente dos poemas de Friedrich Hölderlin ao galego. Dalgunha maneira, e para o lector sagaz, resulta moi emocionante este reencontro entre un dos seus poetas fundadores, o alemán, e a que, seguramente, foi a súa lingua de infancia, o galego:

Vexamos un destes magníficos momentos:

An die jungen Dichter	Aos poetas novos
<p>Lieben Brüder! Es reift unsere Kunst vieleicht, Da, dem Jünglinge gleich, lange sie schon gegährt, Bald zur Stille der Schönheit; Seid nir fromm, wie der Grieche war!</p> <p>Liebt die Götter und denkt freundlich der Sterblichen! HaBt den Rauscht, wie den Frost! Lehrt und beschreibt nicht! Wenn der Meister euch angstit, Fragt die große Natur um Rath.</p>	<p>Caros irmáns, quizais a nosa arte moi logo madureza, Pois, como o xove, xa moito ten hai ten levedado, Na serenidade da Beleza; Leda entón piadosos como o Grego o foi.</p> <p>Amade os deuses e pensade nos mortais con afección. Odiade o exaltamento igual que a frixidez. Non ensinedes nin describades. Se o voso mestre vos angustia Pedidelle consello á Grande Natureza.</p>

A riqueza de xéneros, formas, contidos e connotacións multiartísticas da obra de Valente, tan variada como coherente, está fundamentada na máxima esixencia crítica e creativa. Non en van, a obra de Valente supón por unha banda a culminación dunha certa tradición que se fundamentaría no Renacemento e Barroco castelán (desde San Juan de la Cruz ata Góngora e Quevedo), tradición que no poeta ourensán vai unirse coa arte da meditación (metafísicos ingleses, místicos españois) asimilando igualmente a tradición de ruptura do seu coetáneo Octavio Paz, co que a súa obra mantén un curioso diálogo, aínda sen explicitar por parte da crítica, fundamentada na sucesión de románticos alemáns e ingleses, simbolistas franceses, postsimbolistas europeos e vangarda americana.

Estas versións, tanto en solitario como en colaboración, situánnos perante o Valente viaxeiro polo mundo da poesía universal á procura da mesma luz que el procuraba para a súa propia poesía, pero agora na obra dos outros. Unha luz que, certamente, encontra e que nos ilumina, a través dun texto que non sabemos de quen é, se do autor, do traductor, ou simplemente da propia linguaxe, seguramente como o propio Valente quería.

Manuel Forcadela
Universidade de Vigo